

MEA CUBA

Dve gardenije za plavog jednoroga

Ne samo što nisam maštala o odlasku na Kubu, već sam tamo dospela slučajno, kao deo širokogrudog rođendanskog poklona koji su moj muž i naša ćerka dobili od najbliže kanadske rodbine. Propatila sam tu zemlju i pre i posle. Pre, dok sam prevodila romane Soe Valdes, Kubanke u egzilu čija duša beznadežno pati za domovinom u svakoj napisanoj reči, a posle, nastojeći da smestim u sećanje sve što sam tamo videla i doživela, dirljivo, nezaboravno, veličanstveno, tužno, previše životno da bih mogla ili želela da ga potisnem.

Dve nedelje pred put počinjem da pretražujem sajtove kako bih našla informacije koje me zanimaju: ne nalazim gotovo ništa osim opštih mesta. Kubanski sajtovi su nedostupni, ugašeni, cenzurisani, nepostojeći. Svaki pokušaj da uđem u trag savremenoj kubanskoj prozi koju nameravam tamo da potražim i kupim vrlo brzo propada, svodi se na pisce u egzilu ili one čija su dela prevedena na engleski jezik. Rešiću to na licu mesta, pomišljam, ali bez knjiga se ne vraćam. Pozivam Dženi, Kubanku sa srpskim pasošem, beležim sve što mi govori da tamo treba da vidim, probam i obiđem. Pre polaska kupujem sredstva za higijenu, slatkiše i školski pribor, toga na Kubi nedostaje, ne znam kako i kome ćemo to sve dati.

Na letu Toronto–Havana mi smo jedini stranci. Zapravo, jedini sa stranim pasošima, Srbi koji valjda još samo na Kubi imaju privilegije, Titova zaostavština: daju nam poseban formular, puštaju nas preko reda. Ipak, prolazimo kroz istu proceduru: nelagodno fotografisanje zenica u uskom, zatvorenom, prostoru. Pomišljam da li negde imaju podatak da sam prevela dva romana ozloglašene spisateljice, najoštrije kritičarke poluvekovnog državnog režima. Nemaju, prolazimo, sada smo i zvanično na kubanskom tlu.

Avgustovska zapara je neopisiva: jedva se diše. Valjda ćemo se navići.

Jedina u celoj grupi govorim španski, te spontano počinjem da predvodim kanadske turiste, mada naš vodič, u besprekornoj zelenoj košulji i sa zlatnim satom na ruci – jedna u nizu misterija na koju ću ubrzo dobiti odgovor – vodi računa o svakom putniku i uvodi nas u luksuzan, rashlađen autobus. Drugo iznenađenje. Nikada se nisam vozila ugodnijim autobusom, u zemlji u kojoj je prosečna plata – i to ću ubrzo saznati – 25 dolara mesečno. Odakle onda taj zlatan sat? Dar od nekog turista? Kako to da sličan nosi i vozač autobusa, pitam se.

Pre polaska, dotični vozač, takođe veoma ljubazan, pušta muziku. Ovoga puta nisam iznenađena: prva pesma koju čujem je *Hasta siempre, comandante*. Če je na svakom koraku. Argentinac Ernesto Geyara jedan je od najvećih simbola Kube.

Vozimo se po mrklom mraku, sat i po vremena. Napolju se baš ništa ne vidi. Varadero. Tamo ćemo odsesti, u apartmanskome hotelu uređenom kao ostrvo sa tropskim rastinjem koje neguje trideset baštovana. Na Kubi je nezaposlenost jedan posto. Svi rade. I svi su

plaćeni. 25 dolara mesečno. Mnogo turističkih zanimljivosti saznajemo od našeg ljubaznog vodiča: preporučuje nam cigare *Coiba*, kafu *Cubita*, pivo *Cristal*, koktele koje treba probati – *mojito*, *cuba libre*, *daquiri*. Saznajem da na Kubi ima 16 velikih opština, a u Varaderu 58 hotela, izgrađenih za deset godina. Najviše se jedu pirinač i pasulj, jelo simboličnog naziva *moros y cristianos*, „mavri i hrišćani“: beli pirinač kao bela rasa, a smeđi pasulj kao tamno-puto stanovništvo. Jedu se dakako pomešani, oličavaju identitet zemlje i kontinenta. Mislim na svoje studente, uvek se iznenade kada dođemo do te lekcije, „mavri i hrišćani“ se spominju na časovima španskog jezika već pred kraj prve godine. Čuju se prvi taktovi drage mi pesme *Guantanamera*, komponovane na stihove velike kubanske dike, pesnika i revolucionara Hosea Martija. Kakav paradoks: devojka iz Guantanamo vs. vojna baza i zatvor Guantanamo, pesnička sloboda i ljudska nesloboda. Nedelju dana po našem povratku u Toronto na Kubu će prvi put u životu doći Mik Džeger, a Stonsi će nekoliko meseci kasnije u Havani pred više stotina hiljada ljudi održati prvi besplatni masovni koncert u istoriji te zemlje.

Policijske kontrole su na svakih nekoliko kilometara. Vodič objašnjava da je to uobičajeno i nastavlja da nas opskrbljuje praktičnim informacijama: na Kubi postoje dve valute: jedna za narod (kubanski peso, takozvani CUP), a druga za turiste (konvertibilni peso, CUC), ali prihvataju i dolare. Euro tamo nije na ceni. Sledi neuspela šala, naš predvodnik priča kako su pre nekoliko dana oko poluostrva videli ajkulu. Nije nam smešno.

Foaje hotela pred kojim stajemo je otvoren, dočekuju nas sa tacnama punim raznobojnih koktela i stavljaju nam narukvice: ružičaste za odrasle, bele za decu. Ne mogu da dišem, pitam se kakva je to sparna noć, još ne znam da će danju biti još veća omorina. Pogledala sam raspored bungalova i odlučila da na recepciji zamolim za jedan od boljih, između plaže i restorana. Prelepa recepcionerka, po imenu Lejdi (!), srećna što progovaram na njenom jeziku, daje nam najbolje sobe i stavlja se na raspolaganje za sve što nam zatreba. Ljudi, počinjem da otkrivam da su ljudi najveće bogatstvo te zemlje.

Prisećam se svojih saznanja o Kubi, druge godine studija Hispanistike, kada nam je kubanski ambasador srušio sve iluzije o znanju španskog jezika: ništa ga nismo razumeli dok je govorio. Prvi prevodi na četvrtoj godini studija: Severo Sarduj, Giljermo Kabrera Infante, Aleho Karpentjer. Odzvanja mi *Buena Vista Social Club* Vima Vendersa, bezbroj puta sam gledala taj dokumentarac koji je promenio odnos sveta prema Kubi, preslušavala tu muziku i sve kasnije albume pojedinačnih pevača: Ibraim Ferer, Omara Portuondo, Kompaj Segundo... Giljermo Kabrera Infante bio je veliki učitelj Soe Valdes i mnogih drugih izbeglih Kubanaca koji nikada više nisu kročili u domovinu. Mislim na Gloriju Estefan, čija pesma *Mi Tierra* je najveličanstvenija oda nekoj zemlji i čitavom hispanskom svetu. Niko ne voli svoju domovinu kao Kubanci. Spominjem film *Pre nego što padne noć* o Reinaldu Arenasu, velikom kubanskom pesniku čiji je mukotrpan život briljantno dočarao Havijer Bardem. Po glavi mi se vrte slike Vilfreda Lama koje sam otkrila prevodeći *Ženu koja plače*. Hemingvejevi romani puni Kube i Španije učvrstili su mi svojevremeno ljubav prema budućem pozivu. To je moja Kuba, iznutra, ne spolja. Spoljašnjost će me dokusuriti nekoliko dana kasnije. Mislim na Dženi, koja mi je na brzinu dala dragocene informacije o svojoj domovini, ona u Beogradu, ja u Torontu.

Ulazak u hotelsku sobu donosi novo iznenađenje. Moja ćerka čiči od radosti: na krevetu je prelepi plavi labud napravljen od dva velika plažna peškira, i poruka na žutom papiriću:

*Hola!!! Bienvenidos a CUBA. Feliz estancia. Con amor trabajo para usted. Su camarera, Damaris.*¹ Damaris, kao drugarica moje ćerke, Grkinja. Divan početak našeg desetodnevnog letovanja!

Sutradan ujutro susrećemo se sa ostalim gostima restorana: od bungalova do trpezarije treba nam 5-6 minuta. Pokraj nas prolaze veliki beli kombiji bez vrata, kakva neobična i uzbudljiva vozila, prevoze goste koji se otežano kreću. Primećujemo obilje rastinja, sve buja pod tim vrelim suncem. Saznajemo da svaka dva bungalova održava po jedan baštovan, on svakodnevno zaliva, potkresuje, zasađuje, neguje to tropsko bilje. Ispod jednog žbuna viri gušterica, do nje dotrčava na desetine gušterčića, malenih i tanušnih kao pola čačkalice.

Hrana je raznovrsna, ukusna, konobarice ljubazne. Zapodevam razgovor s njima, zauzvat dobijam osmeh i najbolje mleko za kafu, dva bokala vode umesto jednog, s puno leda, a sutradan i sto na dobrom mestu. Bezazlena i prijatna privilegija. Ponovo mislim na Dženi, koja mi je naglasila da obavezno jedem mango, najslasnije voće njene domovine, koje će za tih deset dana postati moje omiljeno voće za ceo život. Mango je toliko ukusan na tom ostrvu da rečenica *Ella es mango*² u žargonu predstavlja najveći kompliment za žensku osobu. Nasred hotelskog kompleksa postavljaju ogromnu tezgu i donose stotinu kokosovih oraha. Pred turistima ih gule, otvaraju im poklopac, stavljaju slamčicu i besplatno dele svakome ko želi da pije kokosovu vodu, prirodne elektrolite, u Kanadi već uveliko popularne. Prepoznajem baštovana, dok čekam svoj kokosov orah posmatram šta radi: čim se gužva razilazi on uzima palmino lišće i plete cvet, šešir, žabu. Kakva veština, zadivljena sam. Pitam ga da li to negde prodaje. Kaže to je zabranjeno, plete iz rasonode, pita me šta želim da mi isplete na poklon. Odgovaram da ne mogu da primim dar, insistiram da platim, on uporno odbija. Odlazem primopredaju tog prirodnog umetničkog dela, želim da nađem način da mu se odužim.

Odlazimo na plažu. Vetrovito je, pesak je svetlosiv, iz njega izviruje bezbroj belih školjki. Kupam se kratko, ne prija mi vetar. Iza nas četiri mladića igraju odbojku na pesku. Peškiri lete, skupljamo kamenje da ga zadržimo. Voda je topla, boje akvamarina, prija mi da je gledam. Moja ćerka skuplja školjke, primećuje da svaka druga ima savršenu rupicu, kao da je već napravljena za ogrlicu, kao da ju je neka besprekorno obla burgijica probušila, kao da postoji neka morska životinja čiji su sitni okrugli pipci kadri da prodru kroz taj tvrdi oklop. Njen otac primećuje da je rastinje oko nas čudno, kao da je u vodi, a na suvom je. Instinkt i znanje ga ne varaju, tokom boravka na Kubi saznaćemo da je Varadero veštački napravljeno poluostrvo, sav taj pesak je nanet, priroda je dopunjena prirodom.

Dani su toliko vreli da izlazimo iz sobe samo na obroke i na plažu, obavijeni maramama i peškirimama. Naš vodič je u pravu: dovoljno je nekoliko minuta pod užarenom kubanskom zvezdom da se naša bela koža zacrveni. Veče je rezervisano za šetnju, koktele, muzičke i plesne programe. Na letnjoj pozornici hotelskog kompleksa svake večeri nam nude drugu vrstu zabave: kubanske ritmove, balet, *tribute to Michael Jackson*. Kuba je poznata po odličnim plesačima, uz zvuke sona, rumba i salse spontano počinju da plešu čak i konobari u svojim crnim odelima i belim košuljama. Sada ih već sve poznajem, mašu i javljaju se, ne

¹ Zdravo! Dobro došli na Kubu. Srećan boravak. S ljubavlju ću raditi za vas. Vaša sobarica, Damaris.

² Ona je mango.

štede slatke reči: *amor, amiga, cariño, corazón*. Pokušavam da uspostavim internet vezu, jedva uspevam da okačim na Fejsbuk dve fotografije. Svakodnevno dobijamo po jedan vaučer, sat vremena interneta po sobi svodi se na dva minuta efektivnog protoka informacija. Nije ni čudo što iz Kanade nisam uspela da nađem nijedan zgodan kubanski sajt.

Petog dana našeg boravka muž i ja odlazimo na organizovan izlet u Havanu. Čerka ostaje sa tetkom i tečom, kasnije ćemo saznati da ih je pri povratku s plaže uhvatio pravi kubanski pljusak, ne samo što su se u sobu vratili mokrih glava, tela i peškira već je pala tolika količina vode da se oko bungalova širila ogromna bara. Za to vreme, na putu do Havane stajemo u Matansas, da probamo pravu pinja koladu, serviranu u svežem ananasu. Nasuprot turističkom užitku, usput uočavam da je Univerzitet u tom gradu napravljen od stare kasarne, fasada je oronula, zgrada odaje pravo stanje te zemlje.

Vodič nam priča da je do Kubanske revolucije 1959. sve bilo u privatnom vlasništvu, da je Fidel sve nacionalizovao, te su mnogi počeli da napuštaju zemlju. Neko od turista ga pita za odnos sa Rusijom, odgovara da je Če 1965. dogovorio sa Rusima uvoz, da je saradnja trajala do 1991. i da je Kuba „ostala bez ičega kada se SSSR raspao“. Obaveštava nas da je 165.000 ljudi napustilo taj deo zemlje „jer im se nije dopadao komunizam“, da su mnogi umrli nasred okeana dok su pokušavali da pobegnu, da danas u Sjedinjenim Američkim Državama živi oko dva miliona Kubanaca i da Kuba ima jedanaest miliona stanovnika. Mislim na sećanja Soe Valdes, sve mi je jasnija njena melanholija, sve više osećam bol koji sam pokušala da prenesem iz njenog jezika u svoj. Iako u jednoj ruci držim foto-aparat, a u drugoj mobilni telefon, na putu do Havane ne uspevam slikom da uhvatim radnički autobus, bez prozora, iz kojeg izviruju glave, ruke i noge stotine ljudi, kao da ih ima tri puta više nego što može da stane. Iz daljine prepoznajem *Malecón*, dugačak zid opisan u svim kubanskim knjigama koje sam u životu pročitala, uzbuđeno molim vodiča da mi potvrdi da sam u pravu. Malekon je još duži nego što sam mislila, na nekoliko mesta napukao, šetalište je pusto, tek poneki čovek izdržava tu vrućinu. Na više mesta duž Malekona vidim skulpture i instalacije, zamišljam ga kada padne noć.

Autobusom obilazimo Muzej revolucije, na ploči pokraj velikog tenka piše da je to mesto „gde se nalazi celokupna istorija“; vidim još nekoliko tenkova, raketa i ratnih aviona, koji okružuju besprekorno lice te zgrade. Stižemo do oljuštene fasade stare fabrike ruma, saznajemo da je *Santiago de Cuba* nekadašnji *Bacardi*, a da je *Habana Club* namenjen izvozu. Rum nije skup, za razliku od cigara. Ostavljam muža da kupi nekoliko flaša i izlazim da osmotrim okolinu. Sa skromne benzinske pumpe izlazi čovek koji u rukama nosi tri plastične flaše s gorivom. Sećam se svog oca sa sličnim flašama u Srbiji devedesetih godina, prolazi mi kroz glavu i komentar Soe Valdes kada je probala našu „koktu“: isto takvo piće postoji na Kubi. Asfalt je toliko vreo da mi prži stopala, jedva dišem od zapare, za razliku od ljudi koji prolaze pokraj mene. Jedan prilazi da mi ponudi cigare. Zagledam bočne ulice oko sebe: zapahnjuje me ruina, siromaštvo, nebriga o svemu što nije nacionalna baština. Kakva suprotnost vedrom licu, vrelim ritmovima, erotičnim knjigama i slatkim rečima ljudi koji žive u ovoj zemlji.

Autobus dolazi po nas, odvodi nas do istorijskog jezgra, Stare Havane. Usput nailazimo na neobična prevozna sredstva: dvosed na tri točka sa tendom. Konačno vidim čuveni *coco-taxi*, maleno, žuto, okruglo vozilo, kubanski izum. U daljini stoje poređani oldtajmeri, u raznim

bojama, uglancani i blistavi, a pored njih tamnopusi vozači sa šeširima na glavi. Oko istorijskog jezgra je na desetine tezgi sa starim knjigama, pločama, džepnim satovima, bedževima, značkama, kojekakvom starudijom koja nerazumno mnogo košta. Među knjigama jedva uspevam da pronađem nešto što nije priča o Fidelu, Čeu i Martiju, pitam za cenu najpoznatijeg kubanskog romana iz XIX veka *Cecilia Valdés*, 20 dolara, skoro cela mesečna plata jednog Kubanca.

Ručamo na vidikovcu, u restoranu *La Divina Pastora* okruženom starim topovima, hrana je skromna ali ukusna, pred nama se pruža savršen pogled na Havanu. Nastavljamo razgledanje centra grada, na redu su Hemingvejeva omiljena mesta, i daikiri spravljen po njegovom ukusu. Po treći put pitam vodiča za knjižaru, kaže ne zna nijednu, nisam sigurna da li pokušava da me odvraća od zamisli da se odvojim od grupe ili je zaista neobavešten. Engleski govori sasvim dobro, dakle nije neobrazovan. Ne odustajem: ostavljam grupu kod Hemingveja i zapućujem se ka jednoj od glavnih ulica. Usput zastajem da se raspitam, nastojim da zapamtim put dok trčim do knjižare, konačno je pronalazim. Uzalud: zatvorena je, a u izlogu ima svega dvadesetak naslova, među njima ponovo Fidel, Če i Marti. Dok žurim nazad prate me zvuci čuvenog starog bolera *Dos gardenias*, nepoznat glas pesmom daruje svojoj ljubljenoj dve gardenije koje će odisati vrelinom njegovog poljupca.

Poslednja destinacija nam je Trg revolucije, najveći trg koji sam ikada videla, nerazumljivo ogroman i bez trunke hlada. Na fasadi Ministarstva unutrašnjih poslova nalazi se ogromna slika Ernesta Gevare, konture čuvenog Kordinog portreta ispod kojeg su ispisane reči *Hasta la victoria siempre*.³ Spomenik Hoseu Martiju zauzima centralno mesto, takođe je nesrazmerno velik, jedva staje u okvir fotografije. Pri povratku svraćamo na zatvorenu pijacu, kupujemo dvanaest privezaka za jedan dolar, isto toliko plaćam i tri ogrlice. Na havanskoj tržnici sve je od prirodnih materijala – kože, semenja, gume, tkanine – ručno rađeno, veoma nežno povezano.

Napuštamo Havanu umorni, osećanja su mi pomešana, srećna sam i tužna, zahvalna i ranjena. Na putu do Varadera saznajem tajnu zlatnih satova: običaj je da vodiči dobiju bakšiš od svakog turista, a za taj novac namenjen strancima mogu da kupe samo majice sa Fidelovim i Čeovim likom, rum i cigare, i zlatne satove.

Sutradan odlazim u Matansas, i dalje rešena da se ne vratim kući bez knjiga. Nosim sa sobom čokolade koje će se do tamo istopiti i školski pribor. Napokon nalazim malu radnju u kojoj naslućujem da bi moglo biti knjiga, prodavačica mi nalazi zlata vredno izdanje Antologije kubanske priče XX veka, osam konvertibilnih pesosa ili dolara, dala bih i dvadeset. Kupujem još nekoliko knjiga i primećujem da je radnja puna dece, delim im sve što sam ponela, mame mi ponosno zahvaljuju i uživaju u dečjoj radosti, podeliće slatkiše sa susedima.

Poslednjeg dana boravka obilazim sve svoje poznanike: baštovanu koji mi je ispleo šešir od palminog lišća odnosim veliku pastu za zube i kanadske bojice za unuku, guram mu u šaku novčić, mamim mu suzu. Spremačicama odnosim sve iz sobnog frižidera, prethodno ih pitam, pristaju, nisu probale voćni jogurt, deluje tako ukusno. Drugog baštovana krišom obradujem preostalim limenkama piva, konobaricama delim sapune i čokolade, a lepa Lejdi dobija poseban paketić. Na krevetu ostavljam poruku našoj Damaris, ispod nje novac, i razne darove, dobro će joj doći.

³ Zauvek, do pobeđe.

Po povratku u Toronto pišem Soe Valdes, rekla mi je da bi volela da čuje moje utiske o njenoj domovini. Pišem joj sve kako jeste: da su mi utisci snažni i duboki, da sam videla zemlju punu kontrasta, da sam zahvaljujući njenim knjigama mogla da uočim mnogo više od prosečnog turista, da je kubansko more koje svakodnevno sanja jedinstveno i veličanstveno, ali da lepotu njene zemlje čine velikodušni i nasmejani ljudi, najponosniji narod na planeti, čija vedrina oličava njihovu slobodu.

Mislim da više nikada neću otići na Kubu. Plavi jednorog iz pesme Silvija Rodrigesa nestao je zauvek. *Hasta siempre, unicornio.*